

КАТОЛИЦЬКІ ІКОНИ У ПАЛОМНИЦЬКОМУ КУЛЬТІ

Досліджено загальну значимість паломництва в культовій практиці Католицької церкви як вияв особистої віри та глибинної сутності християнства. Проаналізовано пошанування ікон як одних із основних об'єктів католицьких санктуаріїв, котрі репрезентують матеріальний вимір присутності божественного у сакральному просторі, що сприяє комунікації віруючих із Богом. Розкрито розуміння обряду коронації чудотворних зображень у Католицизмі. Простежено органічну образно-символічну спільність відсутових центрів і самого паралітургічного паломницького культу з іншими формами духовної культури. Висвітлено особливості культу ікон на прикладі окремих католицьких санктуаріїв.

Ключові слова: ікона, Католицизм, паломництво, санктуарій, культ.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної релігієзнавчої науки є пошук оптимальної формули плідного діалогу теологічного й релігієзнавчо-філософського знання. Одним із ефективних методів такого вектору досліджень є емпіричний аналіз конфесійних культових практик, що виражають реальні прояви релігійної практики у загальній картині світогляду віруючої людини. Без сумніву, практичні заглиблення у культ відповідної конфесії сприяють більш глибоким теоретичним висновкам теоретичної науки. Такий праксеологічний аспект академічного релігієзнавства потребує використання історичного, феноменологічного, герменевтичного та інших наукових методів.

На нашу думку, важливо дослідити багатоаспектні прояви католицького паломництва для реконструкції інтегрального образу культової практики західного християнства, що доповнюватиме й загальну картину культурного світу Європи, що формувалася протягом століть.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняному релігієзнавстві католицьке паломництво не було об'єктом комплексного аналізу. Проте певною мірою цю проблему розглядали у своїх фундаментальних наукових працях А.Колодний, В.Докаш, П.Яроцький, С.Кияк, О.Недавня та ін. Науковець Іван Остащук дослідив один із аспектів цієї культової практики, зокрема її символічний вимір [Див.: 4]. Звичайно, не залучаємо до наукових досліджень ті публікації у конфесійній католицькій періодиці, які носять виключно популярний характер. Існує чимало книжкових видань та інтернет-ресурсів різними мовами, в котрих проаналізовано зазвичай історичні сторони конкретних католицьких санктуаріїв. Вони важливі для релігієзнавчо-філософського аналізу як емпіричний матеріал.

Мета представленої статті полягає в аналізі ролі культу чудотворних ікон у загальному контексті католицького паломництва.

Завдання нашої роботи наступні:

- довести важливість паломництва у християнському культі;
- висвітлити важливість іконопошанування у католицьких паломницьких центрах;
- представити органічну семантичну єдність топосів паломництва й інших феноменів духовної культури, зокрема красного письменства;
- проаналізувати культ ікон у конкретних католицьких санктуаріях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Паломництво у Католицькій церкві належить до паралітургійних практик із метою поглиблення особистої віри та місіонерської діяльності, а також і до самої глибинної сутності християнської релігії. Медієвіст Жак Ле Гофф відзначав, що хибними були тривалі стереотипи в історичній та культурологічній науках про переважаючу статичність укладу життя середньовічної людини, коли начебто подорожували лише воїни та монахи. За висновками історика, «середньовічне людство рухливе, проводить

частину життя у дорозі (in via), втілюючи християнське визначення людини як мандрівника, паломника, homo viator [...] Це зусилля здійснювалося заради спасіння душі, відпущення гріхів, тілесного оздоровлення. У середньовіччі паломництво було ще й способом каяття, і коли після тисячного року, особливо в XII і XIII століттях, хвиля покаяльників поглинула християнський світ, ідея паломництва наче набула другого дихання [...] Проте звичайного мандрування не досить: щоб паломництво відбулося, потрібна певна свята мета. Тому виникає ціла мережа паломницьких маршрутів християнським світом, ієрархія святих місць, куди паломники відправлялися заради духовного контакту з Богом або святим» [3, с. 105]. Таким фізичним вираженням контакту з надприродним були ікони, котрим віддавалася пошана часто як основним об'єктам католицьких санктуаріїв.

Раніше не було потреби пояснювати про необхідність і важливість у духовному житті окремих культових практик, до яких належить і паломництво. До епохи постмодерністського плюралістичного сумніву і вільної інтерпретації культурного спадку європейська цивілізація була закорінена у глибоку традицію. Кардинал Йозеф Рацінгер у своїй праці «Вступ до християнства. Лекції про Апостольський символ віри» (1968 р.) писав: «Духовна ситуація в минулому була такою, що поняття «традиція» описувало програмуєчу матрицю. Традиція оберігала, і людина могла покласти на неї. Вона вважала, що перебуває у безпеці та стоїть на правильних позиціях лише тоді, коли може покликатися на традицію. Сьогодні ж панує прямо протилежне відчуття: традиція сприймається чимось, що віджило, чимось виключно вчорашнім, а прогрес – справжньою обителлю буття, так що людина бачить себе не в традиції, не в минулому, а в просторі прогресу та майбутнього» [6, с. 22].

Паломницька традиція Католицької церкви формувалася у середні віки та в епоху Нового часу. Із кінця XV ст. поширилася регіональна тенденція зі зростанням культу локальних святих та розвитку паломницьких практик, пов'язаних із чудотворними зображеннями. Люди оточували повагою конкретні образи, чудодійність котрих санкціонувалася легендами й агіографічними наративами, історіями про особливі знаки, видіння, зцілення тощо. Ікона чи скульптура (переважно у Західній Європі) становили для паломників персоналізацію sacrum, а її відвідання заспокоювало велике прагнення вірних матеріально володіти предметом культу [Див.: 17, с. 213].

У Православній і Католицькій церквах ікона наділена широким діапазоном богословського осмислення, великою традицією мистецького інтерпретування і культового пошанування.

Більшість шанованих католицьких ікон присвячені Пресвятій Діві Марії, що не випадково, адже «якщо ікона Христова – основа християнської образотворчості – передає риси Бога, що став Людиною, то в іконі Богоматері ми маємо образ першої людини, що здійснила мету втілення – обожнення людини» [13, с. 31]. Тому такий особливий зв'язок Богородиці зі звичайними людьми, тому Її місця культу є настільки поширені, тому віруючі люди так відверто, щиро, безпосередньо звертаються до Неї за порадою і допомогою, з вдячністю й прославленням, зокрема, на паломницьких шляхах Європи.

У відвіданні сакральних центрів і пошануванні святих зображень бачимо великий екуменічний потенціал; через християнські ікони відбувається зближення традицій Сходу і Заходу: «сучасний західний світ відкриває для себе християнський Схід через ікону. Образ говорить сьогодні більше, ніж слово, адже досі слова лише розділяли два світи християн – православних і католиків. Іконостасний образ як спільний духовний спадок, народжений у ще нерозділеній Церкві, сьогодні знову об'єднує їх» [10, с. 280-281].

Церковний діяч та літературознавець архієпископ Ігор Ісіченко відзначає символічний аспект паломництва, що надихається образністю Святого Письма, у контексті однієї з тих культурно-історичних епох, які особливо користувалися підтекстово-умовними, метафоричними й семіотичними засобами у переданні художньої дійсності в мистецькому просторі: «Метафора дороги як духовного вдосконалення людини склалася вже в біблійних книгах Старого Завіту. Її формотворчою основою є мотив повернення людини до Едему,

втраченого праотцями Адамом і Євою через гріхопадіння. Вміщення Едему в конкретні просторові виміри (Бут. 2:8-14) та покарання праотців вигнанням із райського саду (Бут. 3:23-24) проектує релігійну ідею подолання гріха й поєднання людини з Творцем у певні просторово-часові парадигми. Доля фізичного простору стає видимою формою простутування до Бога» [2, с. 100]. Мова йде про барокову культуру.

Як відомо, в іконографії символізм займає одне з найважливіших місць в ієрархії виражальних засобів, тому нічого дивного немає в тому, що такі феномени релігійної культової практики – паломництво й ікона – тісно між собою пов'язані в інтегральному процесі духовно-практичного осягнення світу та вираження власних релігійних почуттів. Чимало шанованих і чудотворних ікон виникли в естетиці барокового макросвіту. Умовність іконографії суголосна із відвіданням святих місць: «Паломництво інтерпретується бароковою культурою не стільки як подолання фізичного простору, скільки як пошук на землі відбиття Небесного Царства. Це стимулює проникнення поза матеріальні параметри символу в його сакраментальну сутність» [2, с. 100].

Ікони є також віднайденням богоподібності у людському, земному образі. Цей містично-духовний аспект іконології по-академічному детально аналізує релігійний філософ Павло Флоренський [Див.: 11].

Культ чудотворних ікон пов'язаний не тільки з паломницьким шляхом до відповідного релігійного центру, але й процесійними ходами з об'єктом пошанування: з представниками духовенства, свічками, часто з духовим оркестром, представниками різноманітних церковних спільнот і груп. За спостереженням Ольги Фрейденберг, хода (варіант символу дороги) в літургійному обряді – метафора воскресіння [12, с. 248].

У чудотворних зображеннях як одних із головних об'єктів паломницького руху поєдналося національне й універсальне, що, зрештою, відповідає вселенському характеру католицизму: «Ікона – мистецтво національне і водночас всесвітнє, бо вселюдське починається з національного [...] Велич грецької ікони, яка виникла ще на зорі християнства і злетіла на духовних крилах Сьомого Вселенського Собору, полягає в тому, що вона дала на розсів між народами добірне зерно теологічних і філософських основ ікономаларства [...] Ікони покликані були свідчити про «великі діла Божі». Мали вони це робити «мовами нашими», тобто зрозумілими і близькими кожній національній спільноті та властивими їй мистецькими засобами» [8, с. 20].

Етно-національне, зокрема польське, й загальноєвропейське поєдналися в образі й культі Милятинського Страждаючого Ісуса.

Образ Милятинського Ісуса – для українських католиків один із найшановніших, зокрема на Західній Україні. Раніше це був важливий пасійний санктуарій Львівщини. Сама ікона є справою невідомого італійського автора XVII ст. Після передання цього образу побожними родинами отцям кармелітам у Новому Милятині було зведено новий бароковий костел (1771-1791), що мав форму хреста для підкреслення символізму пасійного культу. Опікувалися далі цим санктуарієм після ліквідації кармелітського ордену єзуїти, а потім і дієцезіальні священники. У 1906 р. львівський митрополит Юзеф Більчевський (до речі, святий Католицької церкви) віддав святиню згромадженню місіонерів-вікентійців. У міжвоєнний період санктуарій відіграв велику роль у відродженні релігійності в Львівській архієпархії: щороку було 12 відпустів (деякі, з огляду на дозвіл греко-католикам відзначати тут свята за юліанським церковним календарем, проводилися двічі), на котрі збиралися тисячі паломників. Головною урочистістю був відпуст 14 вересня – Воздвиження Хреста Господнього. Напередодні до святині сходилися багато паломницьких груп із хоругвами, хрестами і феретронами (переносними, двосторонньо намальованими іконами у прикрашених рамах або скульптурами на підставках). Під час більшовицької небезпеки у 1920 р. чудотворний образ Милятинського Ісуса було перевезено до Львова, також переховувалося його і під час Другої світової війни. У 1945 р. вивезено до Кракова. Сам санктуарій був зачинений, на сьогодні його споруди передані православної громаді. Католицька церква в Україні встановила у Кам'янці Бузькій (за кілька кілометрів від

історичного місця) санктуарій Конаючого Господа Ісуса з Милятина (у 1996 р.), подарувавши місцевому костелу копію ікони.

Паломницький шлях і процесійні ходи із цією іконою цілком вписуються в варіації євангельського сюжету розп'яття в українській бароковій літературі, за якою рух Ісуса по землі переосмислюється як рух людини до Бога.

Відштовхуючись від тези Г.-Г. Гадамера герменевтичного виміру «розуміння-чогось-через-щось-інше» [1, с. 130], простежимо спільні концепти у паломницькому католицькому культі та бароковій українській поезії. Скажімо, в Йоаникія Волковича читаємо:

*Ісус мой, отец мой, пан мой, на смерть шестуєт,
Все стежки пречистою кров'ю знаменує.*

Иди ж, о душе моя, за Христом спишися [9, с. 158]

В іншого поета Андрія Скульського такі рядки:

Кланяємся ногам, котрыє ходили

... ку небу стежку вірним торуючи [9, с. 142]

У Григорія Сковороди теж осмислювався цей образ:

Веди мене з собою в горній путь на крест;

Рад я жить над горою, брошу долню персть [7, с. 38].

Тут виразна ремінісценція біблійного тексту, в якому Христос використовує метафору дороги: «Каже Йому Хома: Господи, ми не знаємо, куди Ти йдеш. [Тож] як можемо знати дорогу? Говорить йому Ісус: Я є дорога, і правда, і життя! Ніхто не приходить до Отця, якщо не через Мене» (Ів. 14, 5-6).

Сковородинівська «втеча від світу», втілена в мандрах, є реалізацією особистої свободи в умовах, коли її не можна реалізувати в дійсності. Саме в цьому контексті експлікується мандрівність Г. Сковороди. «Хто всюди, той ніде» – розмірковує Сковорода вслід за Сенекою. Мандрі забезпечують свободу від всього мирського, суєтного [...] Сковорода прагне звільнитися як від фізичного впливу світу (1), так і від духовного (2)» [5, с. 57].

Така континуальність мікрорівня топосів (як мандрівних образів-констант універсальної мови культури у відносно стабільному значенні, що стосуються вічних проблем людської екзистенції) мандрів, дороги, шляху засвідчує вкоріненість української культури у світову християнську традицію, зокрема у семантичне поле паломницького руху, в якому шанування чудотворних ікон виходило зі спільних християнських богословського і народно-обрядового джерел. Тут культ ікон вписувався теж у суто естетичне прагнення служіння Богові якнайкрасивішими засобами, зокрема малярськими. Народна ж культура прикрашала офіційний католицький культ флористичними, пісенними засобами. Наведені приклади символічної образності поезії українського бароко та функціонування милятинської ікони належать до однієї культурно-історичної доби, отож, не має нічого дивного в їхній стильовій синхринності.

Чудотворні ікони і скульптури в католицьких санктуаріях часто були відзначувані особливим обрядом коронації (милятинський образ страждаючого Ісуса теж був коронований). Переважно це були марійні образи.

Звичай коронування відомих і прославлених феноменологічними діяннями зображень Матері Божої здійснюється для підкреслення їхнього достоїнства й автентичності культу.

Згідно приписів Католицької церкви, коронованими можуть бути лише ті зображення, які відзначаються тривалим культом і чудодійними властивостями, тобто ті, до котрих вірні звертаються з довірливими проханнями до Мадонни.

Коронація ікон або скульптур – це один із численних проявів пошанування Богородиці та Дитятка Ісуса. Вони виникли з глибокої віри та побожності людей, котрі прагнули таким чином виразити правду, що Марія, будучи з'єднаною зі Своїм Сином у справі спасіння, бере участь також у Його царській славі. Із метою відзначання цього достоїнства Марії, виник звичай прикрашання царськими коронами тих зображень Матері Божої, що характеризуються винятковою славою. Уже в перших століттях християнства представляли постать Марії у царській короні. Християнські митці часто малювали Матір Божу, що

сидить на монаршому троні з відповідними символами царської гідності в оточенні святих ангелів і святих. Інколи у композиції картин був присутній Ісус Христос, Який коронував урочисто Свою Матір. Коронація дорогоцінними коронами ікон і скульптур Марії – це також визнання Апостольської Столиці, що пошана, яку віддають вірні цьому зображенню, узгоджена із віровченням Католицької церкви.

З історії відомо, що перша коронація мала місце в 1631 р. у ватиканській базиліці за понтифікату Урбана VIII [Див.: 15]. Сам обряд коронації завжди пов'язувався з багатолюдними паломництвами, адже на таку подію Святий Престіл завжди вділяв урочистих відпустів.

У промові під час однієї з коронацій ікон папа Іван-Павло II сказав: «Коронація пов'язана з царською гідністю. Тому також відсилається до слів Благовіщення, котрі говорять про царську гідність Христа. З царством Сина пов'язане царювання Його Матері [...] Його царство – та її царювання – не з цього світу. Проте воно закорінилося в історії людини, в історії всього людського роду тому, що Син Божий, співістотний Отцеві, став людиною за причиною Святого Духа у лоні Марії. Остаточо ж це царство закорінилося в історії людства через хрест, при котрому перебувала Богородиця. І в цьому закоріненні це царство триває. Триває на землі. Триває в різних місцях землі» [16]. Згідно католицького віровчення та народної побожності, особливо присутнім це царювання Ісуса і Марії є в відзначених благодатністю сакральних просторах, де матеріальним вираженням комунікації Бога з людиною є чудотворна ікона чи скульптура.

Висновки. Культ чудотворних ікон, зокрема удостоєних дорогоцінних корон від римського єпископа, у католицьких паломницьких санктуаріях був одним із основних проявів залучення широких верств населення до офіційної культової практики Західної церкви, що сягала своїм корінням раннього середньовіччя, отримала теологічне осмислення, була відрефлексована у повчаннях святих, проявилася у містичному досвіді у різних феноменологічних виявах.

Вважаємо, що у подальшому слід дослідити різноманітність харизм окремих католицьких санктуаріїв, в залежності від домінуючого культу чи специфіки служіння відповідного монашого ордену; докладніше проаналізувати особливості католицького віровчення стосовно пошанування Марії у її зображеннях; розкрити основні тенденції особливостей пастирського служіння в паломницькому культі.

Література

1. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика : Вибрані твори / Г.-Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
2. Ісіченко І., архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII-XVIII) / архієпископ І. Ісіченко. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.
3. Ле Гофф Ж. Рождение Европы / Пер. с фр. А. И. Поповой. Предисл. А.О. Чубарьяна / Ж. Ле Гофф. – СПб. : «Александрия», 2008. – 398 с.
4. Остащук І. Б. Сакральний символізм паломництва в західноєвропейському християнському дискурсі / І. Б. Остащук // Хортицький семінар: Сакральна географія і феномен паломництва: вітчизняний і світовий контекст. 36. наук. пр. // Науковий редактор і упорядник Ю. Ю. Завгородній. – Запоріжжя: Дике Поле, 2012. – С. 104-120.
5. Пехник Г. Мандри в житті та творчості Григорія Сковороди / Г. Пехник // Григорій Сковорода: загадковість присутності (Матеріали конференції, присвяченої 280-річчю від дня народження Григорія Сковороди). – Львів: НТШ у Львові, 2005. – С. 50-59.
6. Рацингер Й. Введение в христианство: Лекции об Апостольском символе веры; пер. с нем. / Й. Рацингер. – Брюссель: Foyer Oriental Chrétien, 1988. – 318 с.
7. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. С. Сковорода; упоряд., прим., вступ. ст. І. В. Іваньо. – К.: Наук. думка, 1983. – 541 с.
8. Степовик Д. Історія української ікони Х-XX століть. Вид. 2-ге, стереотип. / Д. Степовик. – К.: Либідь, 2004. – 440 с.; іл.
9. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упоряд. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К.: Наукова думка, 1992. – 680 с. – (Пам'ятки давньої української літератури).
10. Успенский Л. А. Богословие иконы Православной Церкви / Л. А. Успенский. – М.: ДАРЪ, 2008. – 480 с.
11. Флоренский П. Иконостас. Имена / П. Флоренский. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 318, [2] с. – (Philosophy).

12. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра: период античной литературы / О. Фрейденберг. – Л.: Гослитиздат, 1936. – 454 с.
13. Языкова И. Со-творение образа. Богословие иконы / И. Языкова. – Изд-во ББИ, 2012. – (Серия «Современное богословие»).
14. Cuda i nabożeństwa wstawionego obrazu Pana Jezusa ukrzyżowanego, znajdującego się w kościele parafialnym Milatyńskim. – Lwów: Drukarnia Pillera, 1830. – 63 s.
15. Gloger Z. Koronacje obrazów Matki Boskiej / Z. Gloger [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_staropolska/Koronacje_obraz%C3%B3w_Matki_Boskiej
16. Jan Paweł II. Przemówienie wygłoszone w czasie koronacji obrazów Matki Bożej / Jan Paweł II [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mateusz.pl/jp99/pp/1983/pp19830619d.htm>
17. Kiliańczyk-Zięba J. "Kościołów krakowskich i rzeczy w nich widzenia (...) godnych krótkie opisanie" – loca sacra Krakowa w najstarszym przewodniku po mieście / J. Kiliańczyk-Zięba // Peregrinus Cracoviensis. Scałka – Sanktuarium i Panteon Narodu. 750-lecie kanonizacji św. Stanisława Biskupa i Męczennika. – Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. – S. 205-219.
18. Trzeźniowska A. Pan Jezus z Milatyna / A. Trzeźniowska [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.niedziela.pl/artukul/55614/nd/Pan-Jezus-z-Milatyna>

Yana Popovych

Catholic icons in the pilgrimage cult

The overall significance of pilgrimage in the cult practices of the Catholic Church as an expression of personal faith and the deep essence of Christianity is investigated. Veneration of icons as one of the main objects of Catholic sanctuaries which represent physical dimension of the divine presence in the sacred space that promotes communication with God believers is analyzed. Reveals an understanding of the coronation rite miraculous image of Catholicism. The organic imagery and symbolic community of pilgrimage centers and separately paraliturgical pilgrimage cult with other forms of culture is traced. The peculiarities of the cult of icons on the example of some Catholic sanctuaries is highlighted.

Keywords: icon, Catholicism, pilgrimage, sanctuary, cult.

Яна Попович

Католические иконы в паломническом культе

Исследовано общую значимость паломничества в культовой практике Католической церкви как проявление личностной веры и глубинной сущности христианства. Проанализировано почитание икон как один из главных объектов католических санктуариев, репрезентирующих материальное измерение присутствия божественного в сакральном пространстве, что способствует коммуникации верующих с Богом. Раскрыто понимание обряда коронации чудодейственных изображений в Католичестве. Прослежено органическую образно-символическую общность отпустовых центров и самого паралитургического паломнического культа с другими формами духовной культуры. Освещены особенности культа икон на примере отдельных католических санктуариев.

Ключевые слова: икона, Католичество, паломничество, санктуарий, культ.

Надійшла до редакції 28.02.2014 р.